

NEŽ SE ZRODIL POLITIK FRANTIŠEK UDRŽAL

Miloš Charbuský

Katedra veřejné správy, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice,
Studentská 84, 532 10 Pardubice

František Udržal was, in the end of the 19th century up to the 1930s of the 20th century, a well known Czech politician. He was born in a small village of Dolní Roveň in East Bohemia. His parents, F. and A. Udržals owned a large farm and this is why they could provide him with the highest education in the field of agricultural science. Their son, however, did not achieve good results at either elementary school, college or the university. He frequently had discipline problems. In the age of 30, however, he was able to realize what his future will be like. He neither wanted to work on his farm, nor to join the army as a professional officer. He wanted to actively participate in politics, not only in the regional scope but within the whole Austro-Hungarian Empire.

Předním českým veřejným činitelem první poloviny dvacátého století byl František Udržal. Nejenže byl v letech 1897-1918 členem poslanecké sněmovny vídeňské říšské rady, ale mezi roky 1921-1925 a 1926-1929 byl ministrem národní obrany Československa, jehož byl dokonce v období 1929-1932 ministerským předsedou. Než se však tento zprvu mladočeský a později agrárnícký stranický činitel vydal na politickou dráhu, uplynulo v jeho životě bezmála třicet let. A právě jejich náplň se pokusíme ozřejmit v předkládané studii.

S blížícími se vánočními svátky se roku 1865 v dolnoroveňské rodině Františka a Anny Udržalových opět schylovalo k radostné události. Nadějně očekávání manželů bylo tím netrpělivější, že se až dosud mohli radovat pouze s dcerkou Marií, kterou na svět přivítali v lednu před čtyřmi roky. Prvorozeného synka Josefa totiž ztratili poté, co mu kůň ve čtyřech letech přivodil smrtelné zranění. Navíc v sobě nesli smutek za dalšího potomka Václava, s nímž dokonce nemohli oslavit ani jedno jeho narození.

Na svůj první pláč si ovšem vytoužený chlapec několik dní počkal. Teprve po Silvestru 3. ledna si v roce 1866 k radosti maminky i hrdosti otce zakřičel na svět. Stalo se tak na statku prarodičů Jana a Kateřiny Fuksových, poněvadž se jejich dcera mezi nimi v čase nastávajícího porodu cítila nejistěji. Statný novorozenec poté při slavnostním křtu dostal tatínkovo jméno – František. Jakoby se jím chtělo naznačit, že rod má již konečně v mužské linii jistého pokračovatele.

O to naléhavější obavy projevovali udržalovští manželé o život malého klučiny, jakmile krátce po narození dalších ratolestí, tentokrát dvojčat Kateřiny a Anny, onemocněl společně s nimi záškrt. Žádná z holčiček se nedokázala se zákeřnou chorobou vyrovnat, zato František ji zdárně překonal. Obdobně přestál nástrahy všech dětských nemocí jeho bratr, jemuž rodiče po narození 21. října 1870 zvolili jméno Václav, aby jim zřejmě nahradil dříve ztraceného syna.

Mezi dvěma sourozenci vyrůstající František si nemohl stěžovat na příkoří světa dospělých. Všichni z rozsáhlého hospodářství mu vycházeli vstříc a tak své ranné dětství prožíval jako hýčkané dítě. Čas naplněný výhradně jen dovádívkami hrami mu však skončil rokem 1872.

Ve svém rodišti začal tehdy s nastupujícím babím létem navštěvovat obecní školu, aby se na základě nedávno vydaných zákonů seznámil s náboženstvím a v rodném jazyce se ještě naučil číst, psát a počítat. Dále ho od řídicího učitele Václava Buchny čekalo nejzákladnější poučení o přírodopisu, přírodopisu a dějepisu. Povinným byl pro něj rovněž tělocvik, přestože zejména prodělaný záškrt zpomalil značně jeho růst.

Se všemi úskalími základní školní docházky se nicméně malý chlapec bez potíží vyrovnával. Bezpochyby i proto, že měl při ní vůči spolužákům řadu výhod. Nemusel třeba každodenně časně vstávat, poněvadž v polovině jeho poměrně dlouhé cesty z domova do školy ležel statek babičky a dědy Fuksových a tak na něm často zůstával nejen k obědu, ale též na celou noc. Kromě toho nebylo jistě ani zanedbatelné, když se tatínek roku 1874 domohl nejvlivnějšího postavení v obci. Coby zvolený starosta začal totiž hlavní měrou rozhodovat o tom, jaký plat bude pobírat pan řídicí učitel, který vzhledem k tomu raději přehlížel synovu leckdy až přílišnou živost.

Nejdůležitější ovšem pro dobré Františkovy školní výsledky byla jeho schopnost lehce se učit. Současně vedla rodiče k tomu, aby se zamýšleli, jak do budoucna usměrňovat chlapcovo vrozené nadání. V duchu dlouhověkových tradic v něm viděli svého hlavního dědice, který by se měl jednou ujmout řízení rozlehlého rodového gruntu. Proto mu chtěli umožnit, aby k naplnění svého poslání získal co nejužitečnější vědomosti.

Desetiletý František tudíž po absolvování čtyř základních tříd nepřešel na měšťanskou školu v Holicích, jako většina jeho vrstevníků, kteří v ní dokončili povinnou osmiletou školní docházku zavedenou nedlouho předtím v celém Předlitavsku. Z rozhodnutí rodiny se naopak objevil v seznamu pardubické vyšší reálné školy, jež měla na rozdíl od dosavadních gymnázií v souladu s úředním statutem z 13. srpna 1851 připravovat své svěřence k přechodu na studium vysokých škol technických, lesnických a v neposlední řadě právě i zemědělských. Vedle upřednostňované matematiky, chemie, fyziky, deskriptivní geometrie a mechaniky se však na základě reformy celostátně přijaté v roce 1869 věnovala též rozšířené výuce němčiny a francouzštiny, stejně jako hlubšímu poznávání historie.

Širší zaměření školy mladičkému Udržalovi vyhovovalo. Do její novogotické budovy, dovedené na náklady obce po tříleté výstavbě ke slavnostnímu vysvěcení 9. října 1865, chodil beze strachu, co ho asi čeká. Aniž by se musel příliš učit, řadil se mezi dobré žáky hlavně v netechnických předmětech. Mohla ho však bavit též další výuka, neboť ji zajišťovali učitelé, kteří si ničím nezadali s pedagogy na státních školách a svým žákům tak předávali poznatky získané i vlastním vědeckým badáním.

S dvanácti kilometrovým odstupem sledovali rodiče v Dolní Rovni Františkovo školní počínání velmi pozorně. S radostí přijímali, jak lehce se dokáže učit. Nevadilo jim ani, že má sklon se až předvádět. Bylo tomu tak nanejvýš v hodinách češtiny, poněvadž se rád hlásil k přednesu dějově bohatých básní, aby dal vyniknout svému překvapivě zvučnému hlasu, který jakoby nepatřil drobné postavě, pro níž mu spolužáci přezdívali Udržálek.

Zato vrásky svým blízkým přiděloval František kázeňskými přestupky. Do jisté míry k nim sami přispívali, poněvadž se mu pobyt v Pardubicích snažili co nejvíce ulehčit. Nejenže za něj bez jakýchkoli výčitek platili školné, ale například hned s počátkem prvního jeho školního roku mu v polovině září 1876 sehnali podnájem přímo u třídního profesora Emanuela Miřiovského. Netajili se před ním ani tím, jak se samotným ředitelem reálky Jiljí Vratislavem Jahnem má hlava rodiny velmi dobré vztahy, založené na společné příslušnosti k staročeské

Národní straně, jíž oba mužové zůstali věrní i poté, co se její členové stali po roce 1874 terčem až nevybíravých útoků mladočeských předáků, sdružujících se pod hlavičkou Národní strany svobodomyšlné.

Svého dozajista až výsadního postavení začal svéhlavý František brzy zneužívat. Již v prvním ročníku si třeba během výletu od doprovázejícího profesora pro sebe a své kamarády vymínil, aby si mohli zakouřit. Poté už ale cigaretu do úst nikdy nevzal, jelikož si pamatoval, jak zle mu bylo po první. Nicméně ani dalších klukovských nápadů se nezříkal. Ty v čase vzrůstající českého sebevědomí mohly navíc vůči státní moci přerůstat téměř v provokace s lehce předvídatelnými následky pro své původce.

Stalo se tak zejména 6. července roku 1880. Rovněž František tehdy přes útlou postavu nosil horlivě suché roští a dříví na hranici, která původně vzplála jako povolená vzpomínka na Mistra Jana Husa. Avšak do jejích plamenů začali starší spolužáci záhy házet výtisky německých pražských novin. Za vyšetřování, k němuž dal podnět okresní hejtman Ignatz Baukal, se přesto jako první hrdě ke své spoluúčasti na zmíněné akci přiznal. Snad s vědomím, že k závažnějšímu potrestání u něho nemůže dojít. Nakonec si ani z udělené přísné ředitelské důtky, stejně jako z týdne domácího vězení příliš mnoho nedělal, takže nadále zůstával jen těžko zvládnutelným žákem.

Nebylo se tedy co divit, když si v navazujícím školním roce černovlasý chlapec proti sobě postavil naprostou většinu profesorského sboru. Přetrvávající vzdorovité chování nemohl omluvit ani otec, přestože v oné době byl již zvoleným členem okresního zastupitelstva. Svě zvýšené vážnosti nicméně využil. S ředitelem a zároveň svým stranickým soupeřem J.V. Jahnem se snadno dohodnul, že syna odvolá ze školy na nutné zemědělské práce domů, a tím předejde kárnému řízení, které by s největší pravděpodobností vyústilo v jeho vyloučení z ústavu a ztrátu možnosti studovat kdekoli jinde.

V patnácti letech tak František Udržal opustil své dosavadní spolužáky, aniž by dokončil pátý ročník pardubické c.k. státní reálky. Rodiče se ovšem nehodlali smířit s tím, že by jejich syn měl zůstat nedostudovaným a hledali možnosti, jak mu zajistit ucelené vzdělání. Nakonec ho jistě po zralé úvaze vyslali do bezmála sto kilometrů vzdálené Moravské Třebové, poněvadž zde vedle dalších školských zařízení již devět let působila Živnostenská pokračovací škola.

Město na pomezí Čech a Moravy přijalo navzdory nedávnému rozsáhlému požáru nového studenta gotickými i renesančními klenbami domů, výstavným kostelem, zámekem i pyšnou radnicí. Přivítalo ho rovněž objekty manufaktur, přeměněnými již v moderní tkalcovské továrny, jejichž majitelé i zaměstnanci se svým chováním a prací tak výrazně odlišovali od lidí, jež až dosud znal. Zároveň se mu představilo zcela jiným národnostním prostředím, než v jakém se předtím pohyboval. Ryze německé okolí mu nicméně těžkosti nedělalo. Vzhledem k mimořádnému jazykovému nadání plyně hovořil jeho řečí, což nesporně spolupůsobilo na to, že od něj nebyl vystaven útočnému nepřátelství. Mezi svými vrstevníky naopak našel dokonce řadu kamarádů, z nichž se mu na dlouhá léta stal nejbližším Franz Spina, studující na místním čtyřtřídním gymnáziu.

Z moravskotřebovského pobytu se tak vyvrávající chlapec vracel s poznáním, které by nezískal za případného pokračování pardubických studií. Předně si z prvního výraznějšího dotyku s německým světem na českém území mohl odnést povědomí, že vzájemná nevraživost nemusí být příznačná pro soužití příslušníků obou národů. Současně mu pohled na kouřící tovární komíny umožňoval uvědomit si, jak odlišný a svébytný má od městského obyvatelstva rodový

původ. V neposlední řadě se musel bez každodenní podpory rodičů naučit starat sám o sebe, byť mu v tom pomáhala jejich trvalá a vydatná peněžní podpora.

Studijní léta ovšem dospívajícímu chlapci neměla ještě skončit. Vzhledem k jeho předpokládanému celoživotnímu údělu si zejména otec přál, aby pro správu jednou zděděného gruntu získal potřebné znalosti. Obdařen nezvykle dobrým rozhledem viděl svého syna již absolventem nejvyššího tehdy českého zemědělského učiliště, které právě od roku Františkova narození mělo podle svého statutu vychovávat pod názvem Vyšší škola hospodářská a hospodářsko průmyslová v jihočeském Táboře potomky velkých zemědělců, statkářů i příští velkostatkářské úředníky.

Zmíněný výhled nebyl sedmnáctiletému jinochovi nepříjemný, zvláště pokud si už zvykl jednat sám bez přímého dohledu rodiny. Zatím blíže znal jen Dolní Roveň, která společně s Horní Rovní měla sotva tisíc osm set obyvatel, Pardubice prožívající svůj novodobý rozkvět a německým duchem prosycenou Moravskou Třebovou. Nevadila mu tudíž nabízející se možnost seznámit se dále s městem, založeným samotnými husity. Společně s otcem si ani nepřipouštěl, že by snad nemohl být přijat na vyhlédnutou tamější školu, zahajující pravidelně výuku až na počátku října. Otvíraly se tedy před ním mnohé volné týdny, které mu plynuly až jednotvárně, poněvadž stejně jako v předcházejících letech nebyl ani tentokrát zapojován do prací na rodovém hospodářství.

Teprve sklonek léta přinesl roku 1883 do zdoluhavých Františkových dní změnu. S velkým zájmem poslouchal otcovy zprávy, jak se coby místní funkcionář Národní strany podílí na přípravě velkého shromáždění všeho východočeského rolnictva. V souladu s jeho přáním se nakonec i bez ostychu oblékl do národního kroje a při příležitosti odhalení pomníku bratranců Veverkových se v něm 7. září zúčastnil v Pardubicích alegorického průvodu. Nenechal si ujít ani následný program. Bezprostřední setkání s velkým světem politiky ho doslova ohromilo. S netajenou pozorností sledoval plamennou řeč Františka Ladislava Riegra. Stále více přitom obdivoval, jak se v ní staročeský vůdce za výrazné gestikulace a burácejícího hlasu dokázal představit coby velký znalec a ochránce venkova, přestože s ním neměl nikdy osobně příliš co do činění.

Teprve pozdě večer se onoho dne František spolu s celou rodinou vrátil domů. V nastávajícím babím létě se stále více těšil na odjezd do jižních Čech. Čekalo ho však nemilé překvapení. Tábořská škola totiž při zápisu do prvního ročníku dávala přednost studentům, kteří zdárně dokončili vyšší reálné gymnázium, takže 5. října zahájila bez něho své pravidelné vyučování. Sám nic dělat nemohl, nicméně otec se nevzdával. Využil své pověsti dobrého hospodáře i uvážlivého samosprávného činitele a navázal přátelské styky s ředitelem školy Františkem Farským, jež umožnily, aby syn se ještě před nástupem listopadu stal jejím řádným posluchačem.

Ctižádnostivý mladík odjížděl z Dolní Rovně se slibem rodičům, že bude školní povinnosti řádně plnit po celé tři roky, na něž byla tábořská výuka rozvržena. Stejně tak se dušoval, že oproti pardubickým studiím bude dobře vycházet se všemi členy profesorského sboru. Tvořili ho tehdy mezi největšími rolníky všeobecně uznávané osobnosti, jako byl vrchní ředitel prof.dr. Jan B. Lambl, dále profesor fyziky, chemie a přírodopisu Václav Kopa, ale třeba i syn Boženy Němcové Karel, vyučující na vysoké úrovni botanice, zahradnictví a spravující navíc botanickou zahradu.

Svá předsevzetí nedokázal ovšem František bezezbytku naplňovat, spíše naopak.

V sedmatřicetičlenném třídním kolektivu se okamžitě zařadil mezi ty žáky, pro něž platilo svědectví profesorského sboru, že jejich příprava na výuku neodpovídá vždy předem daným požadavkům. Proto ho třeba v průběhu prvního ročníku pravidelné měsíční porady pedagogického sboru v prosinci a červnu napomínaly ze zeměpisu a káraly z algebry, přičemž z dubnové vyšel dokonce s káráním z algebry, planimetrie a ještě chemie. Nicméně svým přístupem k výuce se nijak výrazněji od svých spolužáků nelišil, neboť na zmíněných schůzích jich pro špatné vědomosti bylo jmenovitě uváděno pokaždé více nežli dvacet.

V rámci úvodního ročníku se však do výjimečného postavení tělesně rychle vyspívající Udržal dostával, jakmile se hodnotilo chování žáků. Svě profesory si například popudil tím, že se přes zákaz školy na sklonku února 1884 zúčastnil se čtyřmi staršími studenty sokolské slavné taneční zábavy „Šibřinek“. V dubnu zase neuvěřili jeho snaze omluvit nemocí matky nepřítomnost ve 34 vyučovacích hodinách, což byl počet, který z neomluvených důvodů již žádný z jeho spolužáků nepřekonal. Pouze upevňující se přátelství mezi sedmačtyřicetiletým otcem a ředitelem Farským vůbec zabránilo, aby nemusel Tábor opustit. Zůstalo jenom u snížené známky z mravů za první pololetí, byť i za ní se v dopise do Dolní Rovně nejvyšší představitel školy až jakoby omlouval.

Méně starostí nežli svému prvnímu třídnímu učiteli, profesoru národního hospodářství a zákonovědy dr. Janu Kožanému, způsoboval Udržal jeho nástupci v druhém ročníku Václavu Feršmanovi, jenž jako správce školního statku zabezpečoval výuku praktického hospodářství. Ten mu pouze v listopadu musel tlumočit napomínání z analytické chemie, počtů a meteorologie, zatímco v červnu z pily, poněvadž společně s dalšími dvaceti žáky z šestačtyřiceti nevypracoval zadané úlohy. Možná byl i mezi těmi, kterým 24. května 1885 vyčínil za to, že přišli pozdě na stanoviště, z něhož se všichni žáci třetí třídy a vybraní druhé vydali na dlouhou cestu, aby se seznámili s hospodářskou výstavou, nedlouho předtím otevřenou v uherské Pešti, tvořící tehdy už od roku 1872 nejen přirozený, ale též jednotný správní celek s Budínem.

Své sebevědomé vyžrávání potvrdil statně podsaditý Udržal v průběhu závěrečného studijního roku. Bez posměšku vyslechnul od učitele strojnictví, pěstování a správy statků Antonína Červeného, svého nového třídního profesora, 3. října 1885 ustanovení školského disciplinárního řádu. Nevyrušoval ani následujícího dne, když se v děkanském chrámu Páně společně se všemi spolužáky i vyučujícími zúčastnil od deseti hodin dopoledne slavného „Veni Sancte Spiritus“ i navazujících služeb božích, sloužených na počest svátku svého jmenovce císaře a krále Františka Josefa I.

Samotná výuka měla přitom ve třetím ročníku praktičtější ráz než v předchozích dvou a doprovázela ji také řada exkurzí. Po listopadovém jednodenním seznámení se s melioračními pracemi v Tloskově na Benešovsku a prosincovém shlednutí českobudějovického cukrovaru a pivovaru se třetíáci ještě před vánočními prázdninami vydali třeba na technologický výlet do Lišné, dnes místní části Zbiroha. Vedení školy zmíněné zaměření výuky samo podněcovalo, byť s jeho zajišťováním mělo potíže. Ne všichni majitelé vyhlédnutých statků a závodů mu totiž vycházeli vsvědčivě. Přesvědčilo se o tom hned na jaře roku 1886, kdy málem sešlo z plánovaného zájezdu studentů do východních Čech, nebýt právě otce Františka Udržala, poněvadž jim za odřeknutou prohlídku škrobárny v Sezemicích dokázal zajistit návštěvu svého rozlehlého dolnoroveňského hospodářství.

Otcova spolupráce s vedením tábořské školy dodávala synovi na odvaze. Během tábořského pobytu však již natolik vyžrál, že se nesnižoval k pouličním šarvátkám s místními

gymnazisty ani tehdy, co na něj a jeho spolužáky pokřikovali „hnojaři“ a podobně. Své sebevědomí prokazoval při jiných příležitostech, daleko závažnějších. Přes zákaz zúčastňovat se sokolských schůzí býval třeba jejich pravidelným návštěvníkem a nejen to. Neváhal na nich dokonce vystupovat s projevy, z nichž jeden zveřejnil místní list „Tábor“, což profesorský sbor vedlo 28. listopadu 1885 k pohrůžce, že pokud by snad ve svém počínání pokračoval, zakázal by mu chodit na jím oblíbená tělovýchovná cvičení.

Nejvíce se však úzkoprsost učitelů projevila, jakmile je mladý Udržal 12. dubna 1886 nejen před spolužáky z ročníku vyzval, aby své přednášky nečetli z papíru, ale říkali je zpaměti. Ještě téhož dne odpoledne, jelikož na svém požadavku trval, mu mimořádná schůze pedagogů na návrh profesora Beránka odhlasovala sníženou známku z mravů a ještě k tomu s poznámkou, že se nesmí propříště zúčastňovat sokolských cvičení. Nepomohlo mu tedy ani předchozí ředitelovo vystoupení, v němž pro většinu přítomných pohoršlivý požadavek omlouval jeho sklonem k řečnění, při němž „nemohl nalézt hned vhodných slov“ a užil tedy těch, „která snad jím netušený smysl zavinila“. O oprávněnosti vzneseného nároku nicméně svědčilo souběžné pověření samotného Františka Farského vypracovat během nadcházejících svátků opatření, která by po přijetí obdobným konfliktům mezi posluchači a vyučujícími zabránila.

Mladická kurážnost zároveň statkářského potomka utvrzovala v přezíravém vztahu k učení. Vůbec si nepřiznával, že by snad jednou měl školství svého mládí obdivně hodnotit slovy: „Musíme býti vděční škole. Z lásky ke škole jsme my vyrostli, láskou ke škole roste každý národ. Ale o žádném to neplatí takovou měrou, jako o našem národě.“ Sám za sebe ovšem musel při slavnostním otevření nové budovy pardubického reálného gymnázia roku 1929 přítomným zatajit, jak právě v prvním pololetí závěrečného ročníku tábořských studií klesla jeho pilnost na třetí klasifikační stupeň a v důsledku toho vůbec poprvé obdržel vysvědčení až „II. třídy“, poněvadž známek „méně dostatečných“ na něm bylo více než dost.

Teprve důrazné domluvy otce i pláč maminky způsobily, že se tělesně již plně vyžralý mladík přece jenom následně na výuku více soustředil. Stranou musel jít silně prožívaný obdiv k dívkám, i když vůči některým předmětům nadále projevoval okatý nezájem. Především to bylo vidět v hodinách německého jazyka. Hovorovou němčinu totiž ovládal tak dobře, že trvale považoval za ztrátu času učit se spisovnou. Od dr. Kožaného, jenž ho znal též z výuky národního hospodářství, zákonovědy, ale také dějepisu a zeměpisu, z ní tedy dostal i na závěrečném vysvědčení pouze známku „dostatečně“.

Nakonec však přes všechna úskalí dospívání František Udržal všechny potřebné zkoušky třetího ročníku během 15. až 28. července přece jenom složil. V poslední den nejteplejšího letního měsíce mohl tedy převzít roku 1886 osvědčení o úspěšném absolvování Vyšší zemské hospodářské a hospodářsko průmyslové školy v Táboře. Znovu se tak před ním i jeho maminkou a otcem otevřela otázka, čím naplní nadcházející čas. On sám ještě své dny s Dolní Rovní a rodovým statkem svázat nemínil. Chtěl si ještě prodloužit studentský úděl, zvláště pokud mu sliboval jistou nevázanost. Na vídeňskou Vysokou školu zemědělskou se sice sebekriticky netroufal zapsat, ale zato se přihlásil na Zemědělský institut, který v saském městě Halle nad Sálou již od roku 1863 byl součástí tamější univerzity.

Rodiče ovšem nejstaršího syna už na studiích nemínili podporovat. Obávali se, že jim opět bude hlavně svým chováním přivolávat bezesné noci. Vyhovovalo by jim si ho nechat raději doma pod dohledem, ale za vypjaté atmosféry v rodině se svého bratra ujala sestra Marie. Předchozím provdáním na vysokomýtský statek Josefa Klöcklera získala hmotné zabezpečení

v míře, až mu mohla bez jakékoli újmy slíbit finanční podporu, plně pokrývající požadavky jeho pobytu v Německu.

Do kraje kdysi obývaného Slovany se sebevědomý mladík vydal, aniž by snad toužil vyvolávat si v něm tesknotu nálad Kollárovy Slávy dcery. Zamýšlel si především užívat všeho, co by vysokoškolský život mohl nabídnout dobře zajištěnému studentovi. Těšil se též na nové kamarády. Vědomě je našel především mezi spolustudenty z Polska. Obdivoval na nich národní hrdost, projevanou jak neskrývaně protiněmeckými, tak protiruskými náladami. Potvrdili mu jimi postoje polských žáků, s nimiž se předtím setkal v Táboře. Právě v něm poznal však rovněž Bulhary a Srby, kteří naopak s nepředstíraným obdivem hleděli k Petrohradu a Moskvě. Nesporně i pod jejich vlivem si sám tehdy ve druhém ročníku zapsal jako volitelný předmět ruštinu a v jejím studiu by možná pokračoval, pokud by ji měl kdo učit i tehdy, když její vyučující profesor Majsner záhy přesídlil do jiného města. Nicméně právě při debatách na březích Jordánu si již mohl připustit, nakolik mnohovrstevnaté jsou vztahy vůči romanovskému carskému impériu uvnitř samotného Slovanstva.

Vyspívající Udržal opustil Haydnovo rodiště po završení dvou semestrů. Jejich zvládnutí mu později umožňovalo, aby podle potřeby používal u svého jména titul inženýr a zasazoval se za ustavení svazu agrárních akademiků. Zatím měl ovšem zcela jiné starosti. V žádném případě se nehodlal vrátit domů, a protože nepředpokládal ještě někde pokračovat ve studiích, vypravil se alespoň na cestu po německém císařství. Mezi mladými muži stejného společenského a majetkového postavení nebyl tehdy ani zdaleka výjimkou. Oproti některým z nich nicméně netoužil snad získávat výhradně jen další vědomosti. Nezaměřoval se tedy pouze na poznávání toho, jak se kde obdělává půda nebo chová dobytek. Za vyhledávání krás krajiny spěchal rovněž k moři, aby si ověřil slanst jeho vln. Příležitost k tomu dostal až v Hamburku, do něhož zavítal v čase, kdy v něm dlel přední činitel sokolské obce dr. Jan Podlipný s chotí. Neváhal tudíž a bez sebemenšího ostychu ho navštívil a představil se mu coby velký vyznavač sokolství.

K rozmrzelosti rodičů nehodlal zakotvit v Dolní Rovni bohatou křtící obdařený syn ani poté, co se do ní navrátil z toulek po vzrůstajícím se Německu. Tentokrát ho svým vnějším leskem i bujarostí kasin zlákal armádní svět. V důvěře ve vlastní tělesnou zdatnost se tudíž jako dobrovolník přihlásil na jednoroční vojenskou službu s cílem složit během ní důstojnické zkoušky. Díky svému neochvějnému záměru se nakonec ocitnul v honosné Budapešti. Právě v hlavním městě Uherska získal roku 1889 oprávnění nosit na výložkách uniformy hodnostní označení, umožňující mu v císařské armádě velet základním vojenským útvarům. Navíc si sebou odnášel pověst vynikajícího šermíře, který při závěrečném klání dokonce porazil svého učitele.

Jakmile se tříadvacetiletý Udržal znovu objevil mezi svými, začal se svou tělesnou vyspělostí i mrštností okatě chlubit. Plně využíval toho, že mu rodiče obnovili finanční zabezpečení bez toho, aby ho snad bezprostředně zatěžovali povinnostmi budoucího hospodáře. Svoji zdatnost tak potvrzoval hlavně v zápasech s místními siláky, z nichž jednoho po druhém pokládal na lopatky, včetně svalnatého řezníka Cajnara. Zvědavému okolí se zároveň předváděl jako vynikající jezdec, jehož salta i další počiny na koni neměly široko daleko obdoby. Svižností vynikal též na sokolských cvičeních, o jejichž pořádání se začal v Dolní Rovni stále více starat.

Zejména děvčaty obdivovaný Udržal nečekal ani dlouho na příležitost zviditelnit se jako obratný řečník. Poprvé se mu to v odpovídajících podmínkách podařilo v neděli 12. října roku 1890. Přestože sám nehospodařil, dokázal na shromáždění zástupců východočeského rolnictva bojovat za liberalizaci výkupních cen cukrové řepy takovým způsobem, až jeho slova pronesená

hřmotným hlasem v pardubické Měšťanské besedě zaznamenal též krajinový tisk. Rád se zúčastňoval i dalších akcí zemědělců, z nichž některé sám spoluorganizoval. V roce 1893 tak vedl do Holic oslavný průvod-banderium k usedlosti dolnoroveňského rodáka JUDr. Františka Voženílka, aby mu vzletným projevem vzdal hold za veškeré jeho dosavadní hospodářské i politické počínání.

Vlastní trvalou sounáležitost k venkovu a jeho obyvatelům si však mladý Udržal nechtěl ještě plně připustit. Pořád měl v sobě touhu měnit prostředí a přivítal tedy, pokud v sedmadvaceti letech mohl nastoupit na vojenské cvičení do Josefova. Vyžadovaný dril i jisté přezírání, jemuž musel čelit od důstojníků z povolání, ho nicméně vzdálily tomu, aby snad bezprostředně usiloval o to stát se členem profesionálního velícího sboru. Nicméně získanými armádními vědomostmi ani zkušenostmi nepohrdal, stejně jako si uchovával úctu k vojsku, takže mu cizí zůstal antimilitarismus, sílící zejména v rozmáhajícím se anarchistickém hnutí.

Nechť svázat svůj život každodenně se starostmi a prací venkova projevil Udržal také poté, jakmile ho sestra požádala o splacení dluhu, který vůči ní měl za studia v Halle. Zodpovědnost za chod velkostatku Drauhof, jenž nedaleko Mariboru zakoupil v tehdejší Štýrsku její manžel, sice na sebe vzal, avšak spíše nežli o užitek dobytka, výnosnost polností a pastvin se zajímal o mluvu tamějších obyvatel, takže se záhy velmi dobře naučil slovinsky. Okolními horami byl současně od jara do podzimu pobízen k častým výšlapům a v zimě zase k lyžování, s nímž se právě až na jejich svazích plně sžil. Postavení správce rozlehlého majetku mu nicméně vpravdě nesedělo a tak se navzdory i příjemným zážitkům vcelku brzy rozhodnul vrátit domů. Švagr se sestrou sice zprvu doufali, že svůj záměr změní, ale nakonec tak vzdálenou usedlost raději roku 1895 natrvalo prodali.

V kraji svého dětství i nespoutaného jinošství se František Udržal znovu objevil na prahu třicítky. Jeho vrstevníci byli zpravidla již několik let ženatí a ubírali se zřetelně vymezenou životní cestou. On sám se zatím ještě usadit nedokázal a vlastně ani nechtěl. Zvyšující se tlak rodiny, ale právě i společenských zvyklostí před něj nicméně naléhavě kladl povinnost bezodkladně zvážit, co bude dál dělat. Zdálo se mu, že si v podstatě může vybírat ze tří možností. Nejméně se mu zamlouvala ona, podle níž by se v duchu rodových tradic zcela upsal statku, jenž měl jednou převzít po rodičích. Zkušenosti z vojenských kasáren ho zase vzdalovaly dosud v rodě nezvyklé přímé důstojnické dráze. Nejvíce k němu naopak začala promlouvat vidina, kterou před ním již také zčásti naplnilo několik Udržalů. Byla jím představa veřejného činitele, a to nejen snad v rámci obce a jejím bezprostředním okolí. Za svým smělym předsevzetím chtěl přitom už vykročit bez průtahů a odhodlaně.

Poznámka: Kromě údajů obsažených v knižní a časopisecké produkci byly při zpracovávání příspěvku využity též příslušné fondy uložené v SOA Třeboň, SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli a SOA Zámrska.

Kontaktní adresa:

PhDr. Miloš Charbuský, CSc.

Katedra veřejné správy, Fakulta ekonomicko-správní, Univerzita Pardubice

Studentská 84, 532 10 Pardubice,

☎ 040-603 6165, fax: 040-603 6010, e-mail: milos.charbusky@upce.cz

Recenzoval: Mgr. Vladimír Kaláb, Státní okresní archiv Pardubice

